

Tizenhét kő a parton

1.

szomszédom kőfaragó mester. A régi céhbeliék fajtájából való. Jó vele kezét fogni. A műhelye is és a nagyudvara is tele van márvánnyal, mészkővel, homokkővel, gránittal. Súlyosak, szépek, tiszteletet parancsolóak a tompa fényű tömbök. Azt is mondhatnám róluk, hogy ők a kövek arisztokratái. Néha elnézem őket hosszan. Fiatalabb koromban a katedrálisokat és a temetőket juttatták eszembe. Most, hogy már őszülök, más képzettársítási körbe csúsztak át szinte észrevétlenül. Őket, magukat látom csak, és azt gondolom, hogy a különféle márványfajták és a különféle emberfajták is egyaránt kozmikus erők birtokosai. A gyönyörű márványkövek, már a súlyuknál fogva is, lefelé, az ismeretlen mélységek felé törekszenek, az ember pedig a természete szerint fölfelé, föl a magasba.

2.

Szeptember van, elkezdődött már a tanítás. Ha az oktatásügyekbe kívülről is beleszólhatnék, azt javasolnám a tanároknak, hogy a számtan, a földrajz és a történelemórák közé vezessenek be a gyerekeknek egy új tantárgyat. A tantárgynak egyetlen célja lenne: tanuljanak meg újra lassabban járni, mert az állandó loholás és az örökös sietség lehetetlenné teszi a gondolkodást.

3.

Egy komoly könyv elolvasása maga a lelassulás. A világ újragondolása élményeink és emlékeink csöndes rajzása szerint.

4.

Ma nem a katarzis, hanem a botrány az igazi esemény: hogy törtek be egy bankba, hogy öntöttek le egy fiatal lányt benzinnel és hogyan gyújtották föl. A régi görögök így nemcsak a múlt időben, hanem a jelenben is előttünk járnak.

5.

Egyre gyakrabban rémülök meg attól, hogy hova juttatott minket a nagyhatalmú civilizáció. Azt hallom tegnap egyik orvos-barátomtól, hogy az ózonluk akkorra már a fejünk fölött, mint Észak-Amerika egész területe.

Meddig kapnak még hódolatot, Nobel-díjat s egyéb díszdoktori okleveleket azok a lángelmék akik gyógyító szándékkal halálos beteggé tették a Földet?

6.

Attól, ha a tudomány, még az előbbi példánál is látványosabban mondana csődöt, fejvesztetten rohagnánk ide-oda, sikoltoznánk a félelemtől. Attól azonban, hogy az emberi szellem és az emberi erkölcs már jó ideje csődöt mondott, elég jól eléldegélünk.

7.

Ha egy költő nemet mond a világra – egyúttal igent is mond rá, magasabb szinten.

8.

Az irodalom, ha ismeretlen vagy megrendítő dolgokat tár föl, komoly cselekvés. A francia filozófus, Baudrillard szerint eseményt jelent egy olyan világban, amelyben nincsenek többé események.

9.

Igen. Még egy emlékezetes vers is valóságos történet. Gondoljunk például József Attila Ódájára. Ez a vers 1933-ig nem létezett, de azóta van. Létezik. Megtörtént az emberiség életében. És újra meg újra megtörténik azzal, aki olvassa vagy hallja.

10.

Valamelyik spanyol író remek metaforája vésődött belém, évtizedekkel ezelőtt, de szégyenszemre elfelejtettem, hogy kié. A lényegre azonban pontosan emlékszem. Azt állítja ez a kitűnő spanyol: a matadorok ars poétikája az, hogy szoros testközelen kell maradni mindig a bikával, mert győzni, csakis így lehet.

Érvényes ez az író és a valóság viszonyára is.

11.

Mi juthat erről eszünkbe? Az a Németh László-i gondolat, hogy a tehetség nem feltétlenül lázadó, lehet fegyelmező is.

12.

Az embert a beszéd tette emberré. De minőségi emberré a tiszta szó, a rejtélyek megfejtése és az igazság konok keresése avatta. Ma talán túl sokat beszélnek nekünk anélkül, hogy látnánk a beszélők szemét, sőt mi is másoknak, anélkül, hogy a mi szemünket is látnák. Kezd eltömegesedni legcsodálatosabb képességünk, ahogy teljes valónkkal mi magunk is. Agyunk a szavak világvárosa lesz, és sugallataink eltévednek a nagy tömegben.

13.

Ihletettség helyett a bennfentesség polgárai lehetünk. A bennfentesség kispolgárai. A hit régebben küzdelemmel járt együtt, a bennfentesség pedig valamilyen kicsinyes részesedéssel.

14.

Ha akarnánk, naponta négy-öt krimit is végignézhetnénk a televíziókban. Mindegyik keresztrejtvény lenne, gyilkosság, nyomozás matematikával és halállal keverve. Undok szórakozás. A *Bűn is bűnbódés* elolvasása egy életre elegendő élményt nyújthat bárkinek, aki végigkövette Raszkolnyikov sorsát. Nem a halál izgalma jelenik meg benne, hanem az életé.

15.

József Attilának egész életre szóló ihletettsége volt: a megválthatatlan árvaság. Árvaság a családban, a hazában, a mindenségben. E körül az életérzés körül szerveződött az élete és a költészete.

*Gondoljátok meg: Ezen a világon
nincs senkim, semmim. S mit úgy hívtam: én,
az sincsen. Utolsó morzsáit rágom,*

amíg elkészül ez a költemény...

Ady sorsa épp a fordítottja volt ennek. Ő a teljes életet akarta a nap minden órájában, minden percében megvalósítani. Ezért lett – a lét mohósága közben – rokona a Halálnak is.

16.

Közeledik az ősz. Már sárgulnak a vadgesztenyefák levelei is. Weöres Sándor galagonyái is pirosodnak. Bizonyára az idei ősze is születik néhány olyan vers, amelyet majd tavasszal is szívesen olvasunk. De olyan egyszerű, ökönyálként úszó sorokat, mint amilyeneket a fiatalon meghalt finn költő, Pentti Saarikoski barátom írt, aligha írnak. Így hangzik egyik őszi versének két sora:

*Az öregek kézmozdulataként
ténferegnek az őszi ködök.*

17.

Október 23. Lassan közeledik az is. Közeledik az ötvenéves évforduló. Több irodalmi folyóirat s két hetilap is fölkért, hogy írjam meg, mit jelentett nekem akkor a forradalom és mit jelent ma?

Második napja ülök az asztalomnál, s újra látok mindent, ami megtörtént velem, velünk, a barátaimmal s ezzel a néppel is. De amikor az első mondatot le akarom írni, minden kép, minden helyzet, minden látomás eltűnik előlem, mint ahogy egy félig megírt tanulmány szövege sülyedhet el a számítógép ismeretlen alvilágába. Őrület. Sehogys értem ezt az ördögi ismétlődést. Lehet, hogy méltatlan vagyok arra, hogy a forradalomról írjak? Talán jóval előbb kellett volna elmondanom, amit tudok és gondolok? De hiszen beszéltem én már akkor is róla, amikor még tilos volt.

Előveszem megfakult jegyzeteimet, hátha segítenek föloldani a görcsöt. A harmadik oldalon azt olvasom, hogy XVI. Lajos a Bastille ostromát a közönséges lázadások közé sorolta. A nép kitombolja magát, aztán megnyugszik. Ekkor szólt közbe egyik hercege: *Nem Felség, ez nem lázadás, ez már forradalom.*

A Kommunista Párt Központi Bizottsága, Gerővel az élen, ugyanígy gondolkodott 1956-ban. De Gerőnek nem volt hercege, aki kimondta volna az igazságot. Belügyminisztere, Piros László csak toporgott, egyik lábáról a másikra. Első riadalmában nem engedélyezett semmiféle tüntetést, fölvonulást, a második riadalmában azonban már megengedte. Valószínű, eljutott hozzá is a hír, hogy már október 22-én szovjet tankhadosztályok lépték át Kárpátalja felől a határt s özönlöttek Budapest felé. Évekkel később a *Tízezer nap* című filmünk helyszíneinek a keresése közben eljutottunk Uszkára is, ahol a református lelkipásztor megmutatta, hogy a forradalom kitörése *előtt* egy nappal hol gázoltak át a szovjet tankok, mintha a

parancsnokaik jobban tudták volna, mint a magyarok, hogy mikor tör ki majd Budapest, a forradalom. A letaposott templomkerítést történelmi dokumentumnak hagyta meg a lelkész, hogy mások is gondolkodhassanak *a kézben tartott forradalom természetén.*

Azért beszélek erről a napról, mert eddig úgy tanultuk, hogy a sorsdöntő forradalmak kitörésének a pillanata kiszámíthatatlan. Az államszínnyé és a palotaforradalmaké azonban percnyi pontossággal kiszámíthatók.

Október 23-a is kiszámítható volt előre? És nem a magyarok szentséges fejesztettségétől robbanhatott ki? Nem, ezt nem hiszem. A világ minden táján elhíresült KGB bizonyára sok mindent sejtett, de csak rendbontást szimatolt előre, mint a francia király. És hogy ez mennyire így igaz, az '56-os jegyzeteim is igazolhatják. A 24-ei följegyzésemben megtalálom egyik villamoskalauz ismerősöm vallomását. Csak az elejét idézem: *Október 23-án hajnalban úgy indultam a munkahelyemre, mint máskor. A 2-sel mentem a Duna-parton, a Boráros tér felé. Bámészkodtam csak is néztem a vizet, néztem az újságot olvasó embereket a kocsiban. És ha valaki ebben a bambulós állapotomban odalép elé, is sejtelmesen azt súgja nekem: vigyázz magadra, testvér, mert ma este még te lövöldözni fogsz, tele nevettem volna tőle a Duna-partot. És mit ad Isten, csakugyan lövöldöztem. Elfoglaltuk hajnalra a Rádió épületét. Életem legelképezetőbb, felejtethetetlen napja lesz ez a nap.*

A történettől ismét fölparázlok és reménykedem, hátha megtáltosodom tőle, mint ötven évvel ezelőtt.

De megfagyok újra.

Valamilyen gonosz sugallat azt juttatja eszembe: mi lett annak a negyvennyolcas szabadságharchoz hasonlítható tizenhárom napnak az eredménye, hosszú távon? Albert Camus azt állítja rólunk, amit már könyv nélkül tudunk, mint a Miatyánkot, hogy: *A legázolt, bilincsbe vert Magyarország, többet tett a szabadságért is az igazságért, mint bármelyik nép a világon az elmúlt bús esztendőben... A magyar munkások is értelmiségiek, akik mellett tehetetlen bánattal állunk ma, tudják mindezt, s ők azok, akik mindennek mélyebb értelmét velünk megértették...*

Lehajtott fejjel, szemérmesen hallgatjuk végig ezt az elismerést. Igen, nem akármilyen folyamatot indítottunk el a második háborút is igazságtalanul lezáró békekötések után! Ahogy a Kolozsvári testvérek szobra mutatja, a nagyhatalmú Sárkányt a mi dárdánk sértette meg először halálosan. Vagyis összeomlásához mi járultunk hozzá a legérzékenyebben. A mi '56-unk virágpóra termékenyítette meg a Prágai Tavaszt. A csehszlovákiai események azért zárulhattak le szelídebben, mint a mi októberünk, mert a Birodalom tekintélye 1968-ban már sorvadni kezdett. Lázadásukért a csehszlovákok kevesebb halottal, kevesebb akasztással, vértanúval fizettek. Kevesebb börtönajtót csaptak be ellenálló embereikre, mint Magyarországon. Sőt, nemcsak az anyaországban élő magyarokat büntették '56 novembere után, hanem azok közül is sokat, akik Erdélyből, a Felvidékről és Kárpátaljáról Budapest felé néztek. És később a németek is, hálálkodhattak a határmegnyitás miatt, mert az 1956-os forradalomból szétsugárzó szellem és erkölcs példabeszédszerűen utalt a kettészakított Németország egyesítésére. Főlemleget-

hetném a lengyeleket is, akik sokat okultak forradalmunk véres drámájából: a Szolidaritás gyors létrehozásával, a szerveződés sikerével, a munkásosztály mitologikus szerepével sikerült a Szovjet Birodalmat az árok túlsó felén tartani. Mindehhez hozzátehetném a nyugat-európai országok ingyenes történelmi tanfolyamait, amelyek megismerték, milyen a kommunizmus és milyen utópiák kábították őket évtizedeken át.

Szép és magasztos ez a példamutató szerep, de mi, magyarok, mit tudunk hasznosítani magunknak a forradalomból? Azaz: történelmi távlatból gondolkodva, mit nyertünk a forradalommal? Puha diktatúra helyett, puha demokráciát? Szabadságot, amely hamisságával köt gúzsba minket? Jólétet? Netán anyagi és erkölcsi emelkedést? Készülünk az ötvenedik évfordulóra és, ha nemcsak a naptárba nézünk bele, hanem a magyarság statisztikai adataiba is, látnunk kell, hogy a lábunk alól fut ki az anyaföld, és a világ népei közül a negyedikek vagyunk az öngyilkosságban. ☒